

Osmanlı Devleti'nde Kadınlara Yönelik Tarih Öğretimi Çabaları ve Ali Seydi Bey'in Kızlara Mahsûs Târîh-i Osmânî Adlı Eseri

Attempts of History Education for Women in the Ottoman State: A School textbook *Ottoman History for Girls*

İsmail Güven*
Ümüt Akagündüz**

Özet

Bu makalede Osmanlı Devleti'nde kızlara yönelik tarih öğretimi çabaları içinde oluşturulmuş olan “*Kızlara Mahsûs Târîh-i Osmânî*” kitabı, tarih eğitimi ve kadın eğitimi bağlamında incelenmiştir. Osmanlı Devleti'nde eğitim Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra değişmeye başlamıştır. Modernleşme paralelinde açılan yeni bürokratik kurumların nitelikli eleman ihtiyacını artırması eğitimin devlet tarafından yeniden organize edilmesine ve yeni eğitim kurumlarının doğmasına yol açmıştır. Bu yenileşme sürecinde hem tarih eğitimi hem de kadın eğitimi farklı bir şekilde ele alınmıştır. Bu çerçevede devlet tarafından XIX. yüzyılda açılan kadın merkezli eğitim kurumları II. Meşrutiyet döneminde daha kapsamlı hale gelmiştir. Tarih eğitimine de yansıyan bu durum yeni ders kitaplarının yazılmasına neden olmuştur. *Kızlara Mahsûs Târîh-i Osmânî* bu ders kitaplarından birisidir. 1917'de basılan eserin yazarı *Ali Seydi Bey*'dir. Çalışma iptidai okulları için hazırlanmıştır. Kronolojik anlatıma sahip olan eser, kısa ve öz tarih bilgisi vermektedir. Çeşitli resimler ve fotoğraflar ile zenginleştirilen çalışmanın en dikkat çekici özelliği kızlar için yazılmış olmasıdır. *Ali Seydi Bey*'e göre vatanperver kuşakların yetiştirilmesinde anneye büyük roller düşmektedir. Bu nedenle kadınlar geçmişi çok iyi bilmelidirler.

Anahtar Kelimeler: Modernleşme, tarih eğitimi, kadın eğitimi

* Doç. Dr., Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi,
Ismail.Guven@education.ankara.edu.tr.

** Arş. Gör., Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, umutakagunduz1@gmail.com.

Abstract

This article elicits the teaching of history and women education in the Ottoman State in terms of a textbook entitled *Ottoman History for Girls*, which was part of the history curriculum. Education in the Ottoman State changed dramatically after the proclamation of the “Imperial Edict” (Tanzimat Fermanı). The need of new manpower with different qualifications for newly constituted state institutions gave rise to the establishment and organization of new educational institutions in the western lines. These attempts changed the direction of women education as well. New established schools for girls have been opened after the Second Constitutional Era in Ottoman State. The new curriculum and the lessons have been included in the educational system and new textbooks have been published. History textbooks were one of the important subjects in the primary schools (iptidai mekteps). The division of boys and girls in primary schools gave rise to the writing of books especially for girls. The book entitled *Ottoman History for Girls* was written in 1917 by *Ali Seydi* for the girls in primary schools and is a product of gender based perception. *Ottoman History for Girls*, which is enhanced by visual material such as pictures and maps aiming to provide short chronologic information about Ottoman history, also uses historical material to give them advice on topics such as being a “good mother”. For being “good mother” girls should have been aware of their past.

Key Words: Modernization, History of Education, Women’s Education.

Giriş:

Osmanlı Devleti’nde tarih öğretimi ilk yenileşme hareketleri ile ele alınmaya başlamış, fakat erkek egemen bakış açısı ders kitaplarına egemen olmuştur. Modernleşme ile toplumsal ve eğitimsel yaşamda yaşanan değişiklikler ve gelişmeler kadının konumunun yeniden gözden geçirilmesini sağlayarak önceki dönemlerden farklı bir ortamın oluşmasını sağlamıştır. Bu makalede kadın eğitiminin, Osmanlı Devleti’ndeki boyutları paralelinde tarih ders kitaplarına yansıma biçimlerinden birisi çözümlenerek II. Meşrutiyet döneminde tarih öğretiminde izlenen yöntemler ele alınmıştır.

Osmanlı Devleti’nin merkezi otoriteyi güçlendirebilmek için oluşturduğu bürokratik kurumları idare edebilecek yetişmiş insan potansiyeline duyduğu ihtiyaç, yeni eğitim kurumlarını da yanında getirmiştir. Sanayileşmenin gerçekleşmemiş olması nedeniyle teknik eğitimden ziyade eskinin kalemiye

sınıfını ilmiye sınıfına karşı güçlendiren yeni eğitim anlayışı, devleti dinin kontrolünden kurtararak dini devlet kontrolü altına almaya çalışmıştır. Ortaya çıkan yeni ulaşım ve iletişim araçları bu noktada merkezin elini güçlendirerek devletin simgelerinin yayılımını sağlamaktaydı. Ancak her ne kadar bu simgeler yayılıp, devlet XVIII. yüzyıla göre daha sağlam bir merkezi otoriteye sahip olarak ömrünü uzatmayı başarmış olsa da kapitalist sürecin ulus-devlet yapılarını destekleyip imparatorlukları parçalama politikası izlemesi, azınlıkların ve yabancı güçlerin özellikle iktisadi zayıflıktan yararlanarak ülkenin siyasal, toplumsal yapısını dönüştürmeye çalışmalarına yol açmıştır. Aydınlar arasında bu noktada güç kazanan liberal fikirler, bireyin toplumdaki yerinin ve siyasal konumunun tartışılmaya başlanmasına yol açmıştır. Aslında sanayileşen dünyada Osmanlı Devleti XVIII. yüzyıldan sonra Avrupa'yı dönüştüren süreci kendi feodal yapısı ile bütünleştirerek yani bir yandan yeniyi kurup bir yandan eskiyi korumaya devam ederek varlığını sürdürmüştür.¹

Modernleşmenin getirdiği değişiklikler ve gelişmeler toplumun tamamının bilginin üretimi-yayılımı sürecine dâhil olmasını sağlayacak cinstedir. Eğitimin İslam dünyasındaki temel işlevi hem bu dünyada hem de öteki dünyada kişinin mutlu olmasını sağlamaktır. Bu işlevin içinde kadın ilköğretim sonrası eğitimde hiçbir şekilde merkezde değildir.² Ama yinede kadınların ve kızların toplumsal konumlarını olumlu yönde geliştirmeyi amaçlayan devlet merkezli girişimler, büyük kentler merkezde olmak üzere XIX. yüzyıldan itibaren toplumsal bir dönüşümün ve birikimin oluşmasına yardımcı olmuştur. Avrupa'dan farklı olarak Osmanlı toplumunda kadının kamusal alana girişi Batı'nın tersine sanayiden önce eğitim alanında yaşanmıştır. Toplumsal yapı içinde kadın eğitimi iyi eş, iyi anne beklentisine tabi tutulmuş, Batı'dan alınan eğitsel uygulamalar erkek egemenliğine bağımlı hale getirilmiştir.³ Tanzimat'tan itibaren bu beklenti İstanbul merkezde olmak üzere şehirli kadınları hedef alarak eğitim paralelinde hayata geçirilmeye çalışılmıştır.⁴ Burada gözden kaçırılmaması gereken nokta devletin bütün modernleşme sürecinde olduğu gibi esas hareket ettirici unsur olması nedeniyle, kadının toplumsal konumunun da yukarıdan aşağıya bir değişime tabi tutulmasıdır. Bu eksende makalede kadın eğitiminin Osmanlı Devleti'ndeki tarihsel gelişimi konu edilerek *Ali Seydi Bey*'in yaşam

¹ İlhan Tekeli, "Türkiye'de Siyasal Düşüncemizin Gelişimi Konusunda Bir Üst Anlatı", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Modernleşme ve Batıcılık*, C.3, İletişim Yay., İstanbul 2002, s.19-43.

² Selçuk Akşin Somel, "Osmanlı Modernleşme Döneminde Kız Eğitimi", *Kebikeç*, Sayı 10, 2000, s.224.

³ Fatmagül Berktaş, "Doğu ile Batı'nın Birleştiği Yer: Kadın İmgesinin Kurgulanışı", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Modernleşme ve Batıcılık*, Cilt 3, İletişim Yay., İstanbul 2002, s.275-286.

⁴ İsmail Güven, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kadın Eğitimi Düşüncesinin Gelişimi", *A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt 34, Sayı 1-2, Ankara 2001, s.64.

öyküsü paralelinde 1333(1917)'te basılan *Kızlara Mahsûs Târîh-i Osmânî* adlı eserin tarih öğretimi, kadın eğitimi ve toplumsal tarih açısından önemi irdelenecektir.

Osmanlı'da Kadın Eğitimi Çabaları:

Osmanlı Devleti'nde kadının konumunu yenilemeye yönelik ilk girişimler Tanzimat'ta başlamıştır. 1858 tarihli Arazi Kanunnâmesi erkeğin yanında kadına da veraset hakkı tanımıştır. Kölelik ve cariyelik bu yıllarda kaldırılırken kadın eğitimine yönelik ilk adımlar da kendisini göstermeye başlamıştır.⁵ Kadınları kamusal yaşama dâhil edebilmek için atılan adımlar kadın eğitimi sorununu da yanında getirmiştir. Tıbhâne-i Amire bünyesinde 1842 yılında bir ebe okulunun açılması ve bu okulda iki Avrupalı bayanın ebe olarak görevlendirilmesi başlangıç olması nedeniyle önemlidir. Bu okulda verilen eğitim sonrasında 10 Müslüman, 26 Gayrimüslim kadın ebe olarak mezun olmuştur.⁶

Tanzimat dönemi eğitim politikalarında rüşdiyeler merkezdedir. Bu sebeple kadın eğitiminin ilk yansımalarını rüşdiyeler paralelinde görüyoruz. Açılan ilk kız rüşdiyesi 1859 tarihli Cevri Usta İnâs Rüşdiyesidir. Buna Cevri Kalfa İnâs Rüşdiyesi, Sultânahmet Kız Rüşdiyesi de denmiştir.⁷ 1877-1878'de İstanbul'da 309 talebesi, 38 muallimi olan 9 kız rüşdiyesi bulunmaktaydı. Aynı tarihte toplam 1795 öğrencisi olan 21 erkek rüşdiyesi mevcuttu. 1901-1902 yılında ise aynı kentte 16'ya çıkan kız rüşdiyelerinde 70 öğretmen, 1738 öğrencinin eğitimini üstlenmiştir.⁸ Kızlar için açılan bu rüşdiyelerin amacı, erkek bakış açısıyla oluşturulmuştur. Rüşdiyeler gerekli dini ve dünyevi bilgileri vererek kadınların iffetlerini korumalarını ve kocalarına yardımcı olmalarını amaçlamaktaydı.⁹ 1862'de özel bir komisyonun çalışmaları sonrasında iptidailer ele alındı. Ancak iptidai meselesinde en ciddi problemin ders verecek öğretmen sayısının azlığında toplanması nedeniyle devlet öğretmen okullarına odaklandı.

Osmanlı Devleti'nde yabancıların kızların eğitimiyle ilgilenmeleri daha erken tarihlerde ele alınmıştır. 1839'da İstanbul'da Fransızlar tarafından açılmış 19 tane kız okulu bulunmaktaydı. Bu okullar İstanbul'un varlıklı Türk ailelerinin

⁵ Şehmus Güzel, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Toplumsal Değişim ve Kadın", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 3-4, İletişim Yay., İstanbul 1985, s.858-860.

⁶ Osman Ergin, *İstanbul Mektepleri ve İlim, Terbiye ve San'at Müesseseleri Dolayısıyla Türkiye Maarif Tarihi*, Cilt 1-2, Eser Kültür, İstanbul 1977, s.541-542.

⁷ Yahya Akyüz, "Osmanlı Son Döneminde Kızların Eğitimi ve Öğretmen Faika Ünlüer'in Yetiştirilmesi ve Meslek Hayatı", *Milli Eğitim*, Sayı 143, Ankara 1999, s.14.

⁸ Osman Ergin, a.g.e., s.912-913, Ayla Oktay, Cemil Öztürk, *Türkiye'de Kızların Eğitimi, Eğitimde Nitelik Geliştirme*, İstanbul 1991, s.43.

⁹ Osman Ergin, a.g.e., s.458; Mahmut Cevat, *Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı*, İstanbul 1338, s.74-75.

de ilgisini çekmiş, pek çok aile kızlarını bu okullara göndermiştir.¹⁰ 1869 tarihli Fransa Maarif Teşkilatı örnek alınarak çıkartılan Maârif-i Umûmiyye Nizâmnamesi bütün Osmanlı eğitim sistemini çağın koşullarına uygun olacak şekilde geliştirmeyi, dönüştürmeyi amaçlamıştır. Kız eğitimi de nizâmnamenin konularından birisidir. Nizâmnamenin 11, 12, 22 ve 23 maddeleri kız sıbyân okulları ve kız rüşdiyeleri ile ilgilidirler.¹¹ Kızlara 6–10, erkeklerin 7–11 yaş arasında iptidailere devam zorunluluğu getirilir. Ayrıca bir yerde iki okul varsa birinin kızlara ötekinin erkeklere ayrılması kararlaştırılmıştır.¹²

Nizâmnamede erkek merkezli bakış açısının etkisi izlenebilmektedir. Eğitim süresi 4 yıl olarak belirlenen ilk kız mekteplerinin ders programları erkek okullarla aynıdır. Kız okullarının İstanbul dışında da hayata geçirileceği kararlaştırılmış, bu okullardaki öğretmenlerin sadece kadınlardan oluşacağı, ancak yeterli kadın öğretmen bulunmadığından yaşlı ve edep sahibi erkek öğretmenlerin de bu okullarda görevlendirilebileceği kabul edilmiştir. İhtiyacın bu şekilde giderilmesi okulların yaygınlaşmasını engelleyen etmenlerden birisi olmuştur. Örneğin 1875'te Isparta'da açılan bir kız rüşdiyesine yaşlı bir erkek hoca tayin edilmiş; ama onun vefatı sonrasında 1907 yılına kadar ölçütlere uyan öğretmen bulunamadığından okul kapalı kalmıştır.¹³ Özellikle mali sıkıntılar nedeniyle erkeklerin eğitime öncelik verildiğinden kız eğitimi için Nizâmnamede planlananlar tam olarak yerine getirilememiştir.¹⁴

Eğitimdeki niceliksel değişimin II. Abdülhamit dönemindeki hızı kızların eğitimini de etkilemiş bu dönemde taşraya yayılan kız rüşdiyesi sayısı 74'e ulaşmıştır. Ancak imparatorluğun periferik yörelerinde bir kız rüşdiyesi kurmak geleneksel direnç noktaları sebebiyle gerçekten de zordur. Ulaşım ve iletişim araçlarının merkezden yola çıkarak yakın çevrelere yayılması ve geç aydınlanmanın erken aydınlarının özellikle Balkanlar ve Batı Anadolu kıyılarında etkin olmaları, modern eğitim kurumlarının geleneksel direnç noktalarına yayılımını şekillendiriyordu. 1899-1902'de Bağdat valiliği yapan Namık Paşa, bir kız rüşdiyesi kurmak istediğinde yerel ileri gelenlerin tepkisi ile karşılaşmış, kararlılığı sayesinde çevreleyen binaların ondan büyük olmaması, yakınından genç erkeklerin geçmemesi şartıyla rüşdiyenin açılmasını sağlamıştır.¹⁵

İlk kız sanayi mektebi denemesini Tuna valiliği sırasında Mithat Paşa yapmıştır. 1865'te Rusçuk'ta bir Kız Sanayi Mektebi açılmıştır. Mektebin amacı

¹⁰ Yahya Akyüz, 1999. s.16.

¹¹ Hasan Ali Koçer, *Eğitim Sorunlarımız Üzerine İncelemeler ve Düşünceler*, Türk Eğitim Tarihi Araştırmaları No:3, Şafak Matbaası, Ankara 1975, s.18–19.

¹² Necdet Sakaoglu, *Osmanlı Eğitim Tarihi*, İletişim Yay., İstanbul 1993, s.86–87.

¹³ Yahya Akyüz, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kadınların Okul Yöneticiliği", *Tarih ve Toplum*, Sayı 207, Mart 2001, s.57–63.

¹⁴ Selçuk Akşin Somel, *a.g.m.*, s.227–228.

¹⁵ Selçuk Akşin Somel, *a.g.m.*, s.232.

Rumeli'deki ordunun elbise ihtiyacını karşılayabilmek için açılan fabrikada çalışacak kişileri eğitmektir. Bu örnekten yola çıkarak 1869'da Yedikule'deki fabrikalar içinde bir Kız Sanayi Mektebi açılmıştır.¹⁶ Bu okullar kız ve erkek sanat okullarına doğru atılan ilk adımlar sayılırlar.¹⁷ 1903 yılında İstanbul yatılı kız sanayi mektebinde 6 memur, 24 muallim, 112 öğrenci bulunmaktaydı. İstanbul yatsız sanayi mektebinde ise 4 memur, 18 muallim, 194 öğrenci; Üsküdar yatsız kız sanayi mektebinde ise 5 memur, 14 muallim, 167 öğrenci bulunmaktaydı.¹⁸ Bu arada kızlara güzel sanatlar alanında da yüksek öğrenim vermek için Kasım 1914'te İstanbul'da İnâs Sanâyi-i Nefise Mektebi açılmıştır.¹⁹ 1921'de Sanâyi-i Nefise Mekteb-i Âlisi adını alan bu okul 1926'da Güzel Sanatlar Akademisine dönüştürülmüştür.²⁰

Kızlar için açılan eğitim-öğretim kurumlarının temel sıkıntısı başlangıçtan itibaren bu kurumlarda çalışacak kadın öğretmen ve eğitici sayısının azlığıdır. Bu sebeple kadın öğretmen yetiştirebilmek için 1870'te Dârülmuallimât kurulmuştur. Osmanlı Devleti'nde kadın öğretmen kavramına Dârülmuallimât öncesinde de rastlanmaktadır. Bazı bilgili kadınların evlerinde kız çocuklarına yüzeysel de olsa eğitim verdiklerini görmekteyiz. Bu tür okullar “kadın öğretmenli ev sıbyân mektepleri” olarak tanımlanabilirler.²¹ 1869 tarihli Maârif-i Umûmiyye Nizâmnamesi'nin 68–78 maddeleri açılması kararlaştırılan kız öğretmen okuluna aittir. 8 Şubat 1870'te Sultânahmet'te Yerebatan semtinde kiralanan ahşap bir binada Maârif Nazırı Safvet Paşa'nın başkanlığında yapılan sınav sonrasında 32 kız başarılı olmuş, 26 Nisan 1870'te Dârülmuallimât açılmıştır.

Dârülmuallimât'ın açılış konuşmasında Safvet Paşa, kadının annelik rolünden yola çıkarak kadın eğitiminin önemine, doğu ülkelerinin kadın eğitimine yeterli özeni göstermemeleri nedeniyle geri kaldıklarına, tıpkı Avrupa'da olduğu gibi İslam dünyasında da kadının uğraşacağı çeşitli sanatlar ile ülkelere katkılarda bulunabileceklerine dikkat çeker.²² Dârülmuallimât, iptidailer ve rüşdiyeler olmak üzere iki şubeye ayrılmıştır.²³ Mebadi-i Ulûm-ı Diniye ve Ahlâk, Kavâid-i Lisan ve İnşa, Hesap, Nakış ve Ameliyât-ı Hayatiye, Resim, Hatt-ı Sülûs ve Nesih, Tarih-i Osmanî, Coğrafya, Rik'a ve Müzik okulda

¹⁶ Osman Ergin, *a.g.e.*, s.686.

¹⁷ Hasan Ali Koçer, *a.g.e.*, s.17.

¹⁸ Osman Ergin, *a.g.e.*, s.913.

¹⁹ Şefika Kurnaz, *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını*, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., Ankara 1991, s.103.

²⁰ Hasan Ali Koçer, *a.g.e.*, s.33.

²¹ Yahya Akyüz, “Osmanlıda Kadın Öğretmenli Sıbyan Mektepleri (Amerikan ve Fransız Eğitim Tarihinden Benzeri Örnekler)”, *OTAM*, Sayı 15, Ankara 2004, s.1.

²² Hasan Ali Koçer, *a.g.e.*, s.20–21.

²³ Tevfik Temelkuran, “Türkiye’de Açılan İlk Kız Öğretmen Okulu”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı 36, 1970, s.61–66; Mahmut Cevat, *a.g.e.*, s.485–486.

ilk yıllarda okutulan derslerdir.²⁴ Dârümuallimât'ın bu ders programı ilerleyen yıllarda değişmiştir. Özellikle Ayşe Sıdika Hanım bu noktada önemli katkılarda bulunmuştur. Onun Usûl-ı Tedris dersinin Dârümuallimât'ın programına konması ve geliştirilmesindeki çabaları dikkat çekicidir. 1891 yılında Fenn-i Terbiye ve Usûl-i Tedris dersinin Dârümuallimât'ın ders programına dâhil edilmesini sağlamış; ayrıca 1897'de bu kurumda okuttuğu dersin deneyimlerinden yararlanarak ilk eğitim bilimi kitaplarından birisi olan Usûl-ı Tâlim ve Terbiye Dersleri adlı çalışmayı yayımlamıştır.²⁵ Ayrıca 1914-1915'te yayımlanan Dârümuallimât Programıyla, Ana Muallime Mektebi kurulması Türkiye'de anaokulu öğretmeni yetiştirme sürecini de başlatmıştır.²⁶

Önceden de değindiğimiz gibi üstünde durulması gereken bir başka konu ise Dârümuallimât'ta çalışan kadın eğitimcilerdir. Kadın eğitimci bulunmaması nedeniyle rüşdiyelerde olduğu gibi ilk yıllarda yaşlı ve edepli erkek eğitimciler aracılığıyla ihtiyaç giderilmiştir. 1880'li yıllardan itibaren kadın eğitimcilerin Dârümuallimât'taki etkisi artmaya başlamıştır. Ama Temmuz 1895'te yayımlanan Dârümuallimât Talimâtname'sinde idari yapı erkek merkezli olarak dönüştürülmüştür. Bu çerçevede okula dış işlerinden ve yazı işlerinden sorumlu bir erkek müdür, iç işleri için ise erkek müdürün onayı olmaksızın herhangi bir uygulamaya girişemeyecek olan kadın müdür atanmıştır.²⁷ Kızlara devlet tarafından eğitim verilerek kadın üstündeki merkezileşme ve devlet denetiminin artması yönünde önemli bir modernlik taslağı oluşturan Dârümuallimât,²⁸ gerek nitelik gerekse nicelik bakımından yaşanan sıkıntılar nedeniyle istenilen düzeye ulaşamamıştır. Eğitim düzeyinin düşüklüğü ve disiplinsizliği bu okula olan rağbeti azaltmıştır.²⁹

II. Meşrutiyet dönemi kadınların toplumsal yaşamdaki konumlarının farklılaşması bağlamında özgün bir yere sahiptir. Jön Türklerin özellikle kadın eğitiminin üstünde durduklarını görmekteyiz. Batı'da kadının değişen statüsü, Osmanlı Devleti'nin yıkıcı savaşlarla karşı karşıya kalması ve sansürün kaldırılmasıyla başlayan zengin düşünsel tartışma ortamı, kadının toplumdaki fikri ve bedeni yeteneğine artık çok daha fazla ihtiyaç duyulduğunun fark

²⁴ Osman Ergin, *a.g.e.*, s.670–671, *İstanbul Kız Muallim Mektebi 1933-Dârümuallimât 1870*, İstanbul Kız Muallim Mektebi Yay., İstanbul 1933, s.3–4.

²⁵ Emine Kocamanoğlu, "Eğitim Hakkındaki Görüşleri ve Ayşe Sıdika Hanım", *Tarih ve Toplum*, Sayı 189, 1999, s.51–55.

²⁶ Yahya Akyüz, "Anaokullarının Türkiye'de Kuruluş ve Gelişim Tarihçesi", *Millî Eğitim*, Sayı 132, Ankara 1996, s.7–13, Cemil Öztürk, *Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası*, TTK, Ankara 1996, s.17.

²⁷ Yahya Akyüz, "Türkiye'de Çağdaş Anlamda Öğretmenlik Mesleğinin Doğuşu", *Türkler*, Cilt 15, Yeni Türkiye Yay., İstanbul 2001, s.19.

²⁸ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, Pegem Akademi Yay., Ankara 2010, s.182.

²⁹ İsmail Güven, *Türk Eğitim Tarihi*, Naturel Yay., Ankara 2010, s.147.

edilmesini sağlamıştır.³⁰ Basında yaşanan tartışmalarda bazı sert İslamcı kesimler hariç aydınların çoğununun kadın eğitimi konusundaki olumlu gelişmeleri savunduklarını görmekteyiz.³¹ II. Meşrutiyet yıllarında modernleşme, kendinden önceki dönemlerden farklı olarak sadece yoğun bir siyasi çerçeveye sahip olmamış, toplumsal dönüşümü sağlayacak adımları da hızlandırmıştır. Bu toplumsal hızlanmayı özellikle kadının modernleşme paralelindeki dönüşümünde izleyebilmek mümkündür. Kadında yaşanan en ufak şekilsel ya da niteliksel değişme eskiye muhalefet anlamına gelerek aydınların modernleşmeyi savunmalarına yardımcı olmuştur.³²

Kendinden önceki dönemlerden farklı olarak kadın merkezli tartışmaların dönemin düşünsel kutuplarının etkisinde geliştiğini görmekteyiz. Batıcılık, Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük kadına bakışın sınırlarını çizmiştir.³³ II. Meşrutiyet'in eğitim alanındaki farklılaşmasının dikkat çekici özelliği, İttihatçıların üst kademe kadın eğitimine eğilerek bir eğitilmiş³⁴, mücadeleci kadın çizgisi yaratmaya çalışmalarıdır. II. Meşrutiyet dönemi kadın hareketinin özellikle basın hayatında ve dernekleşme noktasında kazandığı hız, bu durumun niteliğini somutlaştırmaktadır.³⁵

II. Meşrutiyet yıllarında Dârülmualimât'ta görev yapan kadın öğretmenlerin sayısında belirgin bir artış görülmüştür.³⁶ 1916–1917 öğretim yılında Dârülmualimât'ta 803'ü yatılı, 276'sı gündüzlü olmak üzere 1079 tane öğrenci bulunmaktaydı.³⁷ Bu yılların kurumsal anlamda en önemli girişimleri ise kız idadi ve kız darülfünunun açılmasıdır. İlk kız idadisi İnâs İdadîsi adıyla 1911'de İstanbul'da açılmıştır.³⁸ 1913–1914 ders yılında bu idadi önce İstanbul İnâs Sultânisi, 1915'te ise Bezmi Âlem Sultânisi adını almıştır. Taşrada sultânilerin yayılması ise ancak Cumhuriyet yıllarında mümkün olmuştur.³⁹ 1914 yılında İnâs Darülfünunu adıyla ilk kadın üniversitesi açılmıştır. Edebiyyât,

³⁰ Hasan Ali Koçer, *a.g.e.*, s.27–28.

³¹ İsmail Güven, Ahmet Rıza'nın Kadın Eğitime İlişkin Görüşleri, *A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt 31, Sayı 1, Ankara 1998, s.150.

³² Serpil Çakır, *Osmanlı Kadın Hareketi*, Metis Yay., İstanbul 1996, s.22.

³³ İsmail Güven, 2001, s.67.

³⁴ İlhan Tekeli ve Selim İlkin, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşum ve Dönüşümü*, TTK, Ankara 1999, s.87.

³⁵ Bu konu ile ilgili bak , Serpil Çakır, *Osmanlı Kadın Hareketi*, Metis Yay., İstanbul 1996.

³⁶ Dârülmualimâtta görev yapan kadın öğretmenlerin isimleri ve hangi görevde bulundukları için bakınız; Mustafa Şanal, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kız Öğretmen Okulunda Görev Yapan Kadın İdareci ve Öğretmenler İle Okuttukları Dersler", *Belleten*, Cilt LXVIII, Sayı 253, Ankara 2004, s.649–670.

³⁷ *İstanbul Kız Muallim Mektebi 1933-Dârülmualimât 1870*, İstanbul Kız Muallim Mektebi Yay., İstanbul 1933, s.56.

³⁸ Hasan Ali Koçer, *a.g.e.*, s.30–31.

³⁹ Osman Ergin, *a.g.e.*, s.1431,1444.

riyâziyyât ve tabîyyât şubelerinden oluşan kurumun ilk öğrencileri İstanbul Dârülmualimât ve Kız İdadisi mezunları olmuştur.⁴⁰ Üniversiteye girişte hazırlanan sınavları geçebilmek için özel dershaneler bile açılmıştır.⁴¹ 1914–1919 yılı arasında toplam 129 öğrenci İnâs Dârülfünûnu’na kayıt olmuştur. Bu öğrenciler sınıfsal açıdan küçük burjuva eğilimi sergileyen memur kökenli ailelerden gelmektedirler. Öğrencilerin en çok tercih ettikleri alanlar sırasıyla tabîyyât, edebîyyât ve riyâziyyât’tır. 1920’de Dârülfünûn’a bağlanana kadar İnâs Dârülfünûnu 53 mezun vermiştir. Bu mezunlar inâs sultânî öğretmenliklerine, taşra dârülmualimât müdürlüklerine ve öğretmenliklerine atanmışlardır.⁴² 1917 yılında Tıbbiye’ye de kız öğrenci alınmaya başlanmış, kızlar çarşafı atamamakla beraber peçeyi kaldırmışlardır. Cumhuriyet’in ilanı sonrasında karma eğitime geçilmesiyle İnâs Dârülfünûn’u kapatılmıştır.⁴³

Ali Seydi ve Kızlara Mabsûs Târîh-i Osmânî:

Yukarıda incelediğimiz Cumhuriyete kadar geçen süreçte kızların eğitimi alt kademedен üst kademeye kadar düzenlenmiş, bilginin üretimi ve yayılımı sürecine kızlarda çekilmiştir. Ancak devletin içinde bulunduğu siyasi, sosyal ve ekonomik koşullar eğitimin niceliksel ve niteliksel gelişimini biçimlendirmiştir. Bu biçimleniş sürecinde devlet eğitici ihtiyacını giderebilmek için eğitilmiş herkesten yararlanmaya çalışmış, devlet kademelerinde bulunan pek çok bürokrat başta öğretmenlik olmak üzere eğitime çeşitli yollardan katkıda bulunmuşlardır.⁴⁴ İncelediğimiz eserin yazarı olan *Ali Seydi Bey*’de bir bürokrattır, ama eğitim alanındaki katkıları ve çabalarıyla ilgi uyandıran bir bürokrattır. Bu nedenle *Kızlara Mabsûs Târîh-i Osmânî* adlı eseri değerlendirmeden önce *Ali Seydi Bey* hakkında bilgi vermek yararlı olacaktır.

Süvari kumandanı Üzeyir Paşa’nın oğlu olan *Ali Seydi Bey* 24 Mart 1870’te Erzincan’da doğmuştur.⁴⁵ Arşiv belgelerinde babasının ismi Aziz Bey olarak geçmektedir. Ancak babasının ismi Aziz olarak yanlış kaydedilmiştir.⁴⁶ Erzincan Askeri Rüşdiyesi ve Mülkiye İdadisi’ni bitirdi. Erzincan’daki eğitim öğretim yıllarında Ali Rıza ve Ali Ferruh beylerle beraber önde gelen şairler arasında yer

⁴⁰ Yahya Akyüz, 1999, s.23.

⁴¹ Şefika Kurnaz, *a.g.e.*, s.102.

⁴² Bahar Baskın, “II. Meşrutiyet’te Kadın Eğitime Yönelik Bir Girişim: İnâs Darülfünunu”, *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Sayı 30, İstanbul Mart 2008, s.97–100, Yahya Akyüz, 2010, s.275.

⁴³ İsmail Güven, 2010, s.190.

⁴⁴ Erkan Tural, *Son Dönem Osmanlı Bürokrasisi: II. Meşrutiyet Dönemi’nde Bürokratlar, İttihatçılar ve Parlamenterler*, TODAİE, Ankara 2009, s.49.

⁴⁵ B.O.A.HH.SAİD.MEM.,12/10, 29 Z 1286/ 24 3 1870; B.O.A. DH.SAİDd, 45/1, 29 Z 1286 / 24 3 1870.

⁴⁶ Mustafa Uzun, “Ali Seydi Bey”, *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1989, s. 442.

aldı.⁴⁷ 1891 yılında Mülkiye'nin yüksek kısmından mezun olarak Şûrâ-yı Devlet Kalemî'nde göreve başladı.⁴⁸ Devlet memurluğuna devam ederken dönemin eğitim kurumlarında da istihdam edilerek hesap, hendese, kitâbet, imla ve tarih hocalığı yaptı.⁴⁹ 1894'te Hazine-i Hâssa Tahrirât Kalemî mümeyyizliğine getirildi. Buradaki görevi sırasında hakkında verilen bir ihbar nedeniyle tutuklandı. Soruşturma sonrasında arazi-i seniyye başkâtipliği üyeliğiyle 1896'da Bağdat'a sürgün edildi.⁵⁰ 1900 yılının sonlarına kadar Bağdat'ta kalan *Ali Seydi Bey* Bağdat İdâdisi başta olmak üzere pek çok mektepte dersler verdi. Bölgedeki aşiret kavgalarının çözülmesinde elde ettiği başarılar nedeniyle İstanbul'a dönmesine izin verildi.⁵¹ Görevlerinde gösterdiği başarılar sebebiyle 1901'de Hazine-i Hâssa Tahrirât Kalemî 2. Mümeyyizliğine, 1907'de Hazine-i Hassa Müfettişliğine, 1908'de ise Mülkiye Müfettişliğine getirildi.⁵² Kasım 1909'da Mütamayız rütbesi ve İkinci Mecidi nişanıyla ödüllendirilerek Sultân Reşat'ın emriyle kurulan Tarih-i Osmanî Encümeni daimi azası seçildi.⁵³ Pek çok yerde mülkiye müfettişliği yaptıktan sonra 1911'de Adana Vali Vekâletinde görevlendirildi. Buradaki kısa süreli görevi sonrasında mülkiye müfettişliği görevine devam etti. 1915'te Bolu Mutasarrıfı olarak görevlendirildi. Bu görevi sırasında özellikle eğitim alanında yaptığı katkılarla dikkatleri üstüne çekerek İkinci Rütbe'den Maarif Nişanı ile ödüllendirildi.⁵⁴ Kasım 1917'de Çatalca Mutasarrıfı olan *Ali Seydi Bey*, bu görevini pek fazla sürdürmemiş, Temmuz 1918'de Mamûretülaziz (Elazığ) valiliğine atanmıştır.⁵⁵ Elazığ valiliği görevinden ayrıldıktan sonra dikkatini tekrar eğitime vermiştir. 1921'de Mülkiye Mektebinde bir yıl kadar Tarih ve Diploması Muharebe Muallimliğinde bulunmuştur. Cumhuriyetin İlanı sonrasında 1932 yılına kadar liselerde tarih öğretmenliği yapan *Ali Seydi Bey*, Ahmet Refik Altınay başkanlığında Tarih-i Osmanî Encümeni'nin yeniden düzenlemesiyle oluşturulan Türk Tarih Encümeni'ne üye seçilmiştir. Ancak 1927'de Fuat Köprülü başkanlığında Maârif Vekâletine

⁴⁷ İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, Cilt 3, s.1511.

⁴⁸ Mücellitlioğlu Ali Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (1860–1949)*, Örnek Matbaası, Ankara 1954, s.233.

⁴⁹ B.O.A. BEO. 192/14340, 15 L 1310/ 2 7 1893.

⁵⁰ Mustafa Uzun, *a.g.e.*, s. 443.

⁵¹ Mustafa Uzun, *a.g.e.*, s.443, Mücellitlioğlu Ali Çankaya, *a.g.e.*, s.233.

⁵² B.O.A., İ.TAL., 275/1319/Z–176, 17 Z 1319/ 27 3 1902; Mücellitlioğlu Ali Çankaya, *a.g.e.*, s.233.

⁵³ Mustafa Uzun, *a.g.e.*, s.443.

⁵⁴ B.O.A. İ.,DH.,1516/1333/Z–13, 05 Z 1333/ 14 10 1915; B.O.A. MF.MKT. 1220/9, 26 Z 1334/24 10 1916.

⁵⁵ B.O.A.,İ.,DUİT.,42/76, 15 S 1336/ 30 11 1917; B.O.A. DH.İ.UMEK.,47/131. 11 L 1336/20 07 1918.

bağlanan encümenin dışında kalmıştır. 1933 yılında Trabzon milletvekili seçilen *Ali Seydi Bey*, milletvekili seçildikten altı ay sonra vefat etmiştir.⁵⁶

Ali Seydi Bey irili ufaklı 93 tane çalışmaya imza atmıştır.⁵⁷ Eğitim kurumlarının ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik bu çalışmalar sözlüklerden, tarih, din ve ahlak kitaplarından oluşmaktadır⁵⁸ Bürokrat ve öğretmen olarak *Ali Seydi Bey*'in yazdığı bu eserler içinde *Kızlara Mahsûs Târîh-i Osmânî* adlı ilginç eser eğitim tarihçilerinin gözünden kaçmıştır. Kitabın özellikle kızlara yönelik tarih dersi olarak adlandırılması tarih öğretimi ve toplumsal cinsiyet konusunu anlamamız açısından kayda değer özelliklere bürünmesine yol açmıştır. Aslında çalışmanın içeriği tamamen bir ders kitabı niteliğinde olup, Osmanlı siyasi tarihinin anlatımına yönelmiş, dönemin ilköğretim okullarında okutulması hedeflenmiştir.

⁵⁶ Mehmet Halit Bayrı, "Türk Tarih Encümeni", *Türk Dünyası Dergisi*, Cilt 3, Sayı 30-31, 1952, s.1212; Mücellitlioğlu Ali Çankaya, *a.g.e.*, s.233, Mustafa Uzun, *a.g.e.*, s.443.

⁵⁷ Mücellitlioğlu Ali Çankaya, *a.g.e.*, s.233.

⁵⁸Bu eserlerin önemlilerini yayın tarihi itibarıyla şu şekilde sıralayabiliriz: Mesâil-i Tabîyye (İstanbul 1307), Güldeste-i Bedâî' (İstanbul 1320), Kitâbet Dersleri (İstanbul 1321), Tertîb-i Cedîd Güldeste-i Bedâî' (İstanbul 1322), Seci ve Kafiye Lugatı (İstanbul 1323), Defter-i Galatat (İstanbul 1324), Lugatçe-i Edebiyyat (İstanbul 1324), Resimli Kamûs-ı Osmânî (İstanbul 1324), Muhtasar Güldeste-i Bedâî' (İstanbul 1325), Hükûmât-ı İslâmiyye Târîhi (İstanbul 1327), Lisân-ı Osmânî'de Müsta'mel Lugat-ı Ecnebiyye (İstanbul 1327), Târîh-i İslâm (İstanbul 1327), Târîh-i İslâmdan Birkaç Yaprak: Aşere-i Mübeşşerenin Terceme-i Ahvâl ve Menâkıbı (İstanbul 1327), Târîh-i Umûmî (İstanbul 1327), Sokullu Mehmet Paşa (İstanbul 1327), Tertîb-i Cedîd Muhtasar Güldeste-i Bedâî' (İstanbul 1327), Alemdar Mustafa Paşa yahut Tarih Tekerrürden İbarettir (İstanbul 1329), Furûk-ı Mütешâbihât ve Mütêrâdifât (İstanbul 1329), Kızlara Mahsus Terbiye-i Ahlâkiyye ve Medeniyye (İstanbul 1328), Mekâtib-i İdâdiye Şakirdânına Mahsus Devlet-i Osmâniyye Târîhi (İstanbul 1329), Vezâif Nazariyesi Üzerine Mürettep Ahlâk-ı Dînî (İstanbul 1329), Musavver Dâiretü'l- Maarif (İstanbul 1332), Kızlara Mahsûs Târîh-i Osmânî (İstanbul 1333), Musâhabât-ı Ahlâkiyye (İstanbul 1334), Teşrifat ve Teşkilatımız (İstanbul 1921), Latin Hurûfu Lisanımızda Kâbil-i Tatbik midir? (İstanbul 1340), Resimli Yeni Türkçe Lügat (İstanbul 1930)

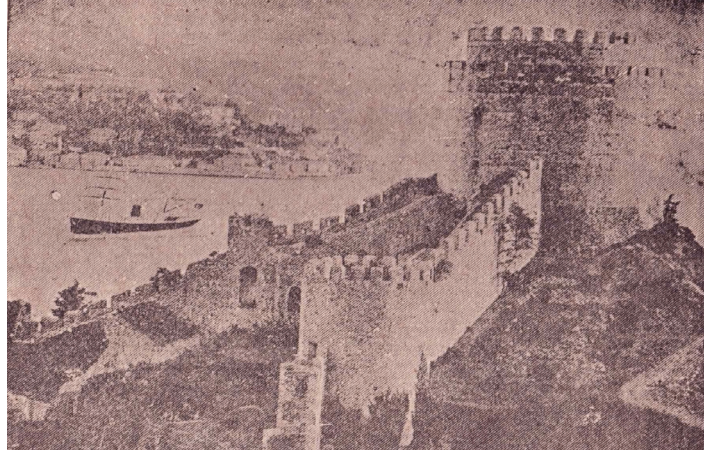

Kızlara Mahsûs Tarih-i Osmâni Kitabının Kapak Sayfası

Kapakta, Eser ile ilgili şunlara yer verilmiştir: Ali Seydi, Tarih-i Osmâni Encümeni A'zâsındandır, Kızlara Mahsûs Târih-i Osmânî, Kısım-ı Evvel, Mekâtib-i İbtidâ'îyye-i İnâsa Mahsûs olarak tertib edilmiştir, Şirket-i Mürettebiye Matbaası, Dersa'âdet-1333.

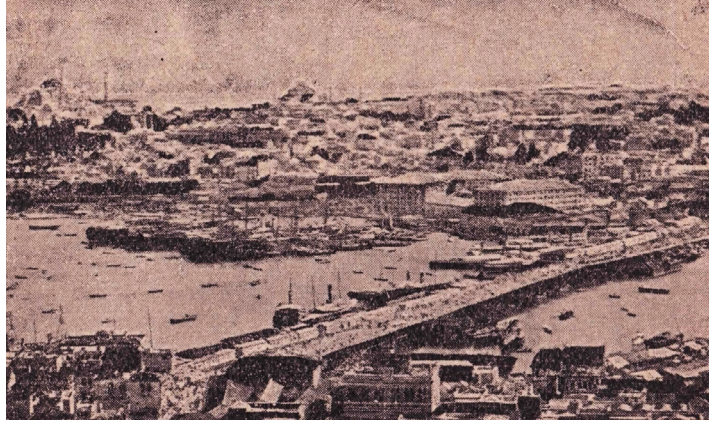
Ali Seydi Bey tarafından kaleme alınan *Kızlara Mahsûs Târih-i Osmânî* adlı ders kitabı 1917 yılında yayımlanmıştır. 48 sayfadan oluşan eser, kızların genel bir tarih bilgisine sahip olmaları için hazırlanmış olup şu bölüm başlıklarını

içermektedir: “Birkaç Söz, Başlangıç, İstiklâl-i Osmânî Birinci Pâdişâh Osmân Gazi, İkinci Pâdişâh Sultân Orhân Gazi, Üçüncü Pâdişâh Sultân Murâd Hüdâvendigâr, Dördüncü Pâdişâh Yıldırım Sultân Bâyezîd-ı Evvel, Beşinci Pâdişâh Sultân Süleymân-ı Evvel, Altıncı Pâdişâh Sultân Mûsâ, Yedinci Pâdişâh Çelebi Sultân Mehmed-i Evvel, Sekizinci Pâdişâh Sultân Murâd-ı Sâni, Dokuzuncu Pâdişâh Fâtih Sultân Mehmed-i Sâni, Onuncu Pâdişâh Sultân Bâyezîd-ı Sâni, On Birinci Pâdişâh Yâvûz Sultân Selim-i Evvel, On İkinci Pâdişâh Kanûni Sultân Süleymân, On Üçüncü Pâdişâh Sultân Selim-i Sâni, On Dördüncü Pâdişâh Sultân Murâd-ı Sâlis”. Her bölümün sonunda “Niçinler ve Suâller” başlıkları altında bölümlerde verilen bilgiyi değerlendiren sorular verilmiştir. “Niçinler” başlığı altındaki sorular öğrencilerin yorumlama kabiliyetine yönelik sorularken “Suâller” başlığı altındaki sorular öğrencinin bilgisini ölçmeyi hedeflemiştir. Aynı dönemde Avrupa’da da yaygın olan soru-cevap yöntemiyle eserin ilginç ve okunur hale getirilmesi amaçlanmıştır. Bunun yanı sıra, eseri zenginleştirmek için o dönem tarih kitaplarında yaygın olarak kullanılan fotoğraf ve görsellere de yer verilmiştir. Aşağıda bu görsellerden bir örnek görülmektedir.

Resim-2: Rumeli Hisarı

Eserde çeşitli resim ve haritalar da kullanılmıştır. Beşinci Pâdişâh Sultân Süleymân-ı Evvel, Altıncı Pâdişâh Sultân Mûsâ başlıklı bölümler haricinde bütün bölümlerin baş kısmında padişahların resimleri verilmiştir. Ancak bu resimlerin dışında 35. sayfada verilen “Rumeli Hisarı” alt başlıklı fotoğraf ile 36. sayfadaki “İstanbul Şehri” alt başlıklı fotoğraf, fotoğraf tekniğinin ders kitaplarında kullanılması açısından dikkat çekicidir.

Resim-3: İstanbul Şehri

Balkan Savaşlarının Osmanlı zihniyet dünyasında yarattığı karmaşa eserdeki tek haritaya yansımıştır. Sayfa 11'deki "Esir Vatan" alt başlıklı haritada Balkanların haritası verilmiştir.⁵⁹ Haritada dört temel yer adı ile karşılaşmaktayız. Bunlar: Küçük Asya, Rumeli, Bulgaristan ve Sırbistan'dır. Küçük Asya'nın İzmir ile Kırklareli kentleri arasında kalan temel kentler, Bulgaristan ve Rumeli'nin hemen hemen bütün önemli kentleri, Sırbistan'ın ise Niş kenti haritada yer almaktadır. Rumeli toprakları koyu renk ile gösterilerek farklı bir konuma taşınmış, vatan parçası olarak tanımlanmıştır. Ayrıca Rumeli haricinde şehir adlarının yakınına içi dolu daireler ya da yıldızlar yerleştirilmiştir. Bu daire ve yıldızların işlevi konusunda bir açıklama yapılmamıştır. O yüzden ne anlama geldikleri tam olarak çıkartılamamaktadır.

Resim-4: Esir Vatan

⁵⁹ Ali Seydi, *Kızlara Mahsûs Târîh-i Osmânî*, Şirket-i Mürettebiye Matbaası, İstanbul 1333.

Eser her ne kadar kızlar için yazılmış olsa da sözü edilen konular genel tarih konularıdır. Anlatılan konular siyasi tarih olup oldukça özet bir niteliğe sahiptir. Bu çerçevede aynı süreçte ilköğretimde okutulan tarih ders kitaplarının da benzer niteliğe sahip oldukları görülmektedir. Örneğin *Hüseyin Hıfzı* tarafından 1322'de yayımlanan *Hülâsâ-i Târib-i Osmânî* adlı çalışma, bu karşılaştırmayı yapmamıza yardımcı olabilir.⁶⁰ Aynı matbaa tarafından basılan eser 48 sayfadan oluşmakta olup, soru-cevap yöntemine ve padişah merkezliğe dayanmaktadır. Abdülmecit'e kadar olan padişahların dönemleri aynı sorularla değerlendirilmiş, her dönemden sonra o yılların önemli olayları kronolojik bir şekilde belirtilmiştir. İptidai mektepleri için hazırlanan çalışmada fotoğraf tekniğinin ve haritalandırmanın kullanılmadığını, sadece padişah eksenli siyasi tarih bilgisinin verildiğini görmekteyiz.

Dönemin pek çok tarih ders kitabında olduğu gibi *Kızlara Mahsûs Târib-i Osmânî*'de de Etnosantrik tarih anlayışı kendisini hissettirir. Bir kültür işlevini en etkin şekilde yerine getirmek için tüm yönlerinin en iyi veya en azından diğer kültürlerden daha iyi olduğu fikrini telkin etmek anlamına gelen etnosantrizm eserin pek çok noktasında dikkat çekmektedir.⁶¹ Zihinlerde yaratılmak istenen millet imajının pek çok örneği de mevcuttur. Tabi bu imaj yaratılırken Heroik tarih anlayışından yararlanılmıştır. Savaşçı bir aristokrasi ile yönetilmesi, bir tarım ekonomisi, bir türkü yazını, kişisel yiğitlik ve sadakat tasarımına dayanan bir ahlak vb. noktalardan oluşan kahramanlık dönemi eksenli kronolojik bir tarih anlatımı söz konusudur.⁶²

Eserin başlangıç başlıklı bölümünde Türklerin nereden, neden geldikleri anlatılarak Cengiz Han faktörüne dikkat çekilmekte, Türk, Türkmen, Tatar etnik kavramları üstünde durularak, bunların aynı kavme mensup oldukları belirtilmektedir. Yine Kayı boyunun Anadolu'ya nasıl yerleştiği de kahramanlık söylemi altında irdelenmiş, Selçuklu Devleti zamanında Osman Bey'in Karacahisarı ve Bilecik'i nasıl fethettiğinden bahsedilmiştir.⁶³ Bundan sonraki bölümlerde Osmanlı tarihi padişahlardan yola çıkılarak irdelenmiş, genellikle iyi ve kötü özelliklerine dikkat çekilerek kızların gözünde bir erkek imajı yaratılmaya çalışılmıştır. *Ali Seydi Bey*, Osman Gazi'nin cesaretinin ve gururunun üstünde durarak onun herkese İslamiyet'in kuralları ışığında adil davranmaya çalıştığını, sadece Müslümanları değil Gayrimüslimleri de zalimlerin elinden kurtardığını söylemiştir.⁶⁴

Çalışmada Orhan Gazi zamanı devlet teşkilatlanmasının oluşturulmaya başlandığı dönem olarak tanımlanmış, yeniçeri ocağının ilk temellerinin onun

⁶⁰ Hüseyin Hıfzı, *Hülâsâ-i Târib-i Osmânî*, Şirket-i Mürettebiye Matbaası, İstanbul, 1322.

⁶¹ William a. Haviland, *Kültürel Antropoloji*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2002, s.520.

⁶² R.G. Collingwood, *Tarih Tasarımı*, Gündoğan Yayınları, Ankara 1996, s.101.

⁶³ Ali Seydi, *a.g.e.*, s.4-9.

⁶⁴ Ali Seydi, *a.g.e.*, s.13-14.

zamanında atıldığı, kendi adına para bastırıldığı belirtilmiştir. Ayrıca Alâeddin Paşa'nın büyük olmasına rağmen tahtı kardeşine bırakmasının önemine vurgu yapılarak iki kardeşin gayretleri ile beyliğin güçlendiğine dikkat çekilmiştir.⁶⁵ Sultan Murat zamanında ise beyliğin güçlenmesi sonrasında hem Hristiyanların hem de Anadolu'daki beyliklerin Osmanlı Beyliği'ne tepki göstererek onun gücünü dizginlemek için çaba harcadıklarına değinilmiştir. Ayrıca Sultan Murat'ın Germiyanogulları'nın kızını oğluna almasıyla Kütahya'nın çeyiz olarak Osmanlı Devleti'ne katıldığı üstünde durulmuştur.⁶⁶ Yıldırım Bâyezîd'in tahta geçerken Orhan Bey'den farklı olarak kardeşini öldürtmesinin zararına değinen *Ali Seydi Bey*, sonraki yıllarda kardeş katli nedeniyle devletin pek çok kıymetli şehzadesini yitirdiğini söylemektedir. Ayrıca Yıldırım Bâyezîd'in yaptığı fetihler ve bu fetihler sonrasındaki Timurlenk olayı konu edilir.⁶⁷ Eserde bir tane dipnot bulunmakta olup, Fetret Dönemi şehzadelerinden Süleyman ve Musa şehzadelerin padişah kabul edilip edilmeyecekleri ile ilgilidir. *Ali Seydi Bey*, bu şehzadelerin cüluslarını vermeleri ve bir sürede olsa saltanat sürmeleri nedeniyle padişah olarak kabul edilmeleri gerektiğini belirterek tarih yazımının da buna göre yeniden gözden geçirilmesini istemektedir.⁶⁸ Çelebi Mehmet zamanında ise devletin Timurlenk faciası sonrasında kendisini tekrar toplamaya çalıştığı, bir taraftan kardeş kavgasına, bir taraftan da dış tehditler ile uğraştığına değinilmiştir.⁶⁹ Düzmece Mustafa olayı ile başlayan İkinci Murat dönemi ise *Ali Seydi Bey*'e göre devletin esas anlamda toparlandığı, tekrar kendisini hem Balkanlarda hem de Anadolu'da kabul ettirdiği dönem olup, önemli askeri başarılar ile doludur.⁷⁰ İstanbul'u ele geçiren Fatih Sultan Mehmet ise ülkenin sınırlarını Tuna sınırlarına kadar genişletmiş, Anadolu'daki huzursuzluğa son vermiş, donanmayı yapılandırmıştır. Ayrıca beş tane dil bilen Fatih Sultan Mehmet, edebi yeteneği ile de tanınmıştır.⁷¹ *Ali Seydi Bey*, İkinci Bâyezîd dönemini anlatırken Cem Sultan olayı ve bu olaydan Avrupalı devletlerin yararlanması ile Şii etkisinin Osmanlı Devleti'nde artması ve bunun iç politikaya yansımalarını irdelenmiştir.⁷² Yavuz Sultan Selim'in ise gaddarlığından ve gözü pekliğinden bahsedilerek, İran'ı yenilgiye uğratıp Mısır'ı ele geçirerek Osmanlı Devleti'ni bütün İslam dünyasının lideri haline getirdiği belirtilmiştir.⁷³ Kanuni Sultan Süleyman döneminin Osmanlı Devleti'nin en parlak dönemi olduğu değerlendirilmesini yapan *Ali Seydi Bey*, devletin sonraki yıllardaki gerilemesinin altında yatan nedenleri de burada arar. Özellikle saray kadınları ile yeniçerilerin

⁶⁵ Ali Seydi, *a.g.e.*, s.15–17.

⁶⁶ Ali Seydi, *a.g.e.*, s.18–20.

⁶⁷ Ali Seydi, *a.g.e.*, s.22–24.

⁶⁸ Ali Seydi, *a.g.e.*, s.28.

⁶⁹ Ali Seydi, *a.g.e.*, s.29–30.

⁷⁰ Ali Seydi, *a.g.e.*, s.31–33.

⁷¹ Ali Seydi, *a.g.e.*, s.34–36.

⁷² Ali Seydi, *a.g.e.*, s.38–40.

⁷³ Ali Seydi, *a.g.e.*, s.41–42.

devlet yönetimine müdahalesinin üstünde durarak bunun ileriki yıllarda ciddi problemler yarattığına değinir.⁷⁴ İkinci Selim dönemi ise eserde tek sayfada değerlendirilmiş, onun zamanında Sokullu Mehmet Paşa'nın ülke idaresinde etkin güç olduğuna dikkat çekilmiştir.⁷⁵ Eserde en olumsuz değerlendirilen kısım Üçüncü Murat dönemidir. Erkek kardeşlerini öldürmesinin yanında kız kardeşlerini Eski Saray'a hapsedtirmesi ve kadınlara olan düşkünlüğü nedeniyle yüz beş tane oğlunun dünyaya gelmesi üstünde durulan konulardır.⁷⁶

Kızlara Mahsûs Târîh-i Osmânî adlı çalışmayı kadın hareketi bağlamında değerlendirdiğimizde kadın eğitime devletin bakış açısının niteliğini tam olarak yakalayabiliriz. Kadın eğitiminin biçimlenmesinde devlet merkezli bakış açısını net bir şekilde yansıtan çalışma, kadını erkek eksenli bir konuma oturtmaktadır. Tabi bu yapılırken Balkan Savaşları sonrasında kendisini daha güçlü hissettirmeye başlayan milliyetçilik akımından yararlanılarak, tarih eğitimi bağlamında kadına iyi anne rolü yüklenmektedir. Aslında ortada Tanzimat ile başlayıp, giderek gelişen bir farklılaşma süreci vardır. Geleneksel kodlarından kurtarılan kadın hukuki çerçeve içinde milli aile projesinin temel yapı taşı olarak tanımlanıyor, vatansever olmasının önemi vurgulanıyordu. Kadınlar için açılan bütün eğitim kurumları da bu vatanseverlik dürtüsünü Osmanlıcı, İslamcı ya da Türkçü boyutlarında farklı dönemlerde biçimlendiriyordu. *Kızlara Mahsûs Târîh-i Osmânî* işte bu vatanseverliği milliyetçilik bağlamında irdeleyerek ilköğretimden itibaren kadın imajının sınırlarını belirlemekteydi.

*"Küçük hanımlar! Bir adam babasını ecdâdını nasıl bilmek öğrenmek ister ise babalarının babasının balinden bahs iden taribini de öylece bilmeğe, öğrenmeğe borçludur. Taribini bilmeyen insanda ise milliyet fikri olamaz; Efrâdında milliyet ve vatanperverlik hisleri olmayan milletler mahv olmağa, batmağa mahkûmdur. Bu mutâla'âlar yalnız erkekler için değildir. İnsanlığın yarısı demek olan kadınlara da şâmilidir. Çünkü kadınlarda erkekler gibi bir vazîfe-i vataniye ile mükellefdirler. Ve hatta ben diyebilirim ki erkeklerle ilk terbiyeyi veren kadınların vatanperverlik ve milliyetperverlik işlerinde vazîfeleri daha çok ve daha yüksek ve nâzikedir."*⁷⁷

⁷⁴ Ali Seydi, *a.g.e.*, s.43-44.

⁷⁵ Ali Seydi, *a.g.e.*, s.45.

⁷⁶ Ali Seydi, *a.g.e.*, s.47-48.

⁷⁷ Ali Seydi, *a.g.e.*, s.2.

كوچوك خانملر !
 بر آدم باباسى ، اجدادى ناصل بيلمك ، اوكرنك ايستر
 ايسه بابالرينك باباسنك حالتدن بحث ايدن تاريخنى ده اويلاهه
 بيلمك ، اوكرنك بورجودور .
 تاريخنى بيلميان انسانده ايسه مليت فكري اوله ماز .
 افرادنده مليت ، وطنپرورلك حسلى اوليان ملتلمحو اولمغه
 بآتمغه محكومدر .
 بومطالعلمر يالكىز ار ككلايچون دكلدر : انسانلغ ياريسى
 ديمك اولان قادينلرده شاملدر . چونكه قادينلرده ار ككلا
 كى بر وظيفة وطنيه ايله مكلفدرلر . حتى بن ديه بيلمكه
 ار ككلره ايلك تربيه ي و برهن قادينلر ك وطنپرورلك ومليتپرورلك
 ايشلر نده وظيفه لرى دها چوق و دها يوكسك اونا زكدر .

Vatanperver erkekleri yetiştirecek olan Osmanlı kadınları Osmanlı tarihinin önemli olaylarını, kültürel değerlerini iyi bilerek, Osmanlı Devleti'nin dostunu, düşmanını tanımlayıp, ona göre kendi tarihini değerlendirmelidirler.⁷⁸

Bizim târîh-i millîmiz Târîh-i Osmânî'dir. Târîh-i 'Osmânî 'Osmânîların nereden ve nasıl çıkup, nerelere geldiklerini ne yaptıklarını kimlerle çarpıştıklarını dine, medeniyete, 'ilm ve ma'rifete nasıl hizmet ettiklerini hangi hareketleri doğru ve hangisi eğri ve hatalı olduğunu bildirir. Bunları öğrenen her Osmânî dostunu, düşmanını, mevki'ini ve ona göre ilerisini öğrenir. Dimek Osmânî olarak yaşayabilmek için Osmânî târîhini iyi bilmelidir. İşte bunun içindir ki Târîh-i Osmânî gayet mühimdir. Emînîm ki siz küçük hanımlar bu lüzûmlu derse pek ziyâde dikkat ederek Osmânî kız olduğunuzu isbât edecek ve ileride Osmânî evlâdı yetiştireceksiniz.

بزم تاريخ مليمز « تاريخ عثمانى » در .
 تاريخ عثمانى ، عثمانلىلر ك زهدن و ناصل چيقوب زه لر
 كلكلرينى ، نه يادقلرينى ، كيملرله چارپيشدقلرينى ، دينه ، مدنيتنه ،
 علم و معرفته ناصل خدمت ايتدكلرينى ، هانكى حركتلىرى

⁷⁸Ali Seydi, *a.g.e.*, s.3.

دوغرو وهانكيسى اكرى وخطالى اولديغنى بيلدير .
بونلرى اوكره ن هر عثمانلى دوستنى ، دشمننى ، موقعنى
واوكا كوره ايلرسنى اوكره نير .
ديمك عثمانلى اوله رقباشايه بيلمك ايجون عثمانلى تاريخنى ائى
بيلمليدر . ايشته بونك ايجوندر كه تاريخ عثمانى غايت مهمدر . امينم كه
سز كوچك خانملر ، بولزوملى درسه پك زياده دقت ايده رك عثمانلى
قیزی اولديغكىزى اثبات ايده جك و ايلريده عثمانلى اولادی
يتشديره جكسكسز .

Ancak eser her ne kadar kadınların toplum içindeki statüsünü farklılaştırmaya çalışsa da, yine kadını bağımlı ve sınırlı bir unsur haline getirmekteydi. Kadın konumunu asla unutmamalıdır. *Ali Seydi Bey*, çalışmasında bu konumun önemine dikkat çekerek, kadınların erkeklerin çizdiği sınırlar etrafında hareket etmesini istemektedir. Ona göre iyi bir anne olmak ve önemli mevkilere gelinmesini sağlamayacak işlerle uğraşmak kadınlar için yeterlidir. Çünkü kadının söz sahibi olduğu bir dünyada kaos ortaya çıkmaktadır. *Ali Seydi Bey*, bu durumun ilk örneğini Yıldırım Bâyezîd dönemini anlatırken vermekte, onun cesur bir insan olmasının yanında kadınlara düşkünlüğüne dikkat çekmektedir.

*“Sultân Bâyezîd askerinin bir kısmıyla Edirne’ye döndü. Öbür askerini Sırbîye’ye gönderdi. Sırb kralı kızını sultana nikâh etti. Her sene bir virgü vermeyi de vaâd eyledi. Muhârebe bu sûretle bitti. Bu Sırb kıızı Sultân Bâyezîd’i içkiye alıştırdı. Ahlâkını bozdu. Osmânlı sarâyına işret bu kadın vâsıtasıyla girdi. Fenâ zevcelerin kocalarına böyle zararları olur.”*⁷⁹

سلطان بايزيد عسكرينك برقسيميله ادرنه يه دوندى . او بر
عسكرينى صربيه يه كوندردى . صرب قرالى قيزينى سلطانه
نكاح ايتدى . هر سنه برويركو ويرمكى ده وعد ايلدى . محاربه
بوصورتله بيتدى .
بوصرب قیزی سلطان بايزیدی ایچکی یه آلیشیدیردی .
اخلاقنى بوزدی . عثمانلى سراينه عشرت بوقادين واسطه سيله
کیردی . فنا زوجهلرک قوجهلرينه بويله ضررلری اولور .

⁷⁹ Ali Seydi, a.g.e., s.22–23.

Üçüncü Murat dönemini anlatırken kadınların etkisini daha da netleştirerek şunları söylemektedir.

“Artık Osmânlıların ahlâkı bozuluyordu. Ahlâkın bozulması ise belâkımızı hazırlıyordu. Bütün işleri kadınlar görüyordu. Kadınların yaradılışı ve inceliği böyle mühim işlerle uğraşmağa esasen müsâ’id değil iken câhil ve harîs olan o zamânın sarây kadınları işleri büsbütün karışdırdı, berbâd itti”⁸⁰

آرتق عثمانلیلرک اخلاق بوزولیوردی. اخلاق بوزولمسی
ایسه هلا کمزی حاضرلیوردی. بوتون ایشلری قادینلر کورو-
یوردی. قادینلرک یارادیلشی، ایجه لکی بویله مهم ایشلرله اوغراشمغه
اساساً مساعدا دکل ایکن جاهل و حریص اولان اوزمانک
سرائی قادینلری ایشلری بوسبتون قاریشدیردی، بر بادایتدی.

Kısacası saray kadınlarının önemli noktalara gelemeyeceğine işaret eden metin eleştirel bir cinsiyetçi bakış açısı geliştirerek onların siyasete müdahalesinin devletin işleyişine zarar verdiğini belirtmektedir.

Sonuç:

Sanayi Devrimi ve sanayileşme sonrasındaki süreçte kadınlar, gelişen iletişim araçlarından da yararlanarak konumlarını eleştirerek, değiştirmeye çalışmışlardır. Özellikle eğitim, kadının kendisini ve çevresini fark etmeye başladığı yıllarda hem kadınlar hem de ulus-devlet yapısını güçlendirmek isteyen çevreler tarafından kullanılmış, kadın her geçen dönem daha iyi eğitim olanaklarına sahip olmuştur. Batı dünyasında yaşanan bu gelişmeler, modernleşmeye çalışan Osmanlı Devleti’ni de etkisi altına almış, merkezileşmenin ihtiyaç duyduğu bürokratik kademelere insan yetiştirme kaygısı devlet tarafından eğitimin yeniden organize edilmesine yol açarak yukarıdan aşağıya uzanan bir dönüşümü şekillendirmiştir. Kadın eğitimi de bu süreçte ele alınan konulardan birisi olmuştur. Özellikle şehirlerde yaşayan kadınlar, Tanzimat Fermanı ile başlayıp devletin yıkılmasına kadar uzanan yıllar arasında devlet merkezli bir modernleşmeye tabi tutulmuşlardır. Devlet tarafından kızlar ve kadınlar için okullar açılmış, alt kademedен üst kademeye kadar erkekler için atılan her türlü adım, kızlara da yansıtılmaya çalışılmıştır. Ancak bu adımlar ülkenin içinde bulunduğu maddi sıkıntılar nedeniyle yetersiz kalmış. Zaten devlet de bu yetersizliğin önüne geçebilmek için *Ali Seydi Bey* gibi bürokratları eğitimci olarak kullanmak zorunda kalmıştır.

Ali Seydi Bey’in yazdığı *Kızlara Mahsûs Târîh-i Osmânî* adlı çalışma, bu noktada kadın eğitiminin Osmanlı Devleti’ndeki yapılanışını çözümlemeye bize küçük de olsa bir hareket noktası sağlamaktadır. 1917’de basılan eser, genel bir

⁸⁰ Ali Seydi, a.g.e., s.47

çerçevede kız iptidaisi öğrencilerine tarih bilgisi vermeyi hedeflemektedir. Zengin bir tarih anlatımına sahip olmayan çalışma, küçük kız çocuklarının temel tarih bilgisi ihtiyaçlarını karşılamak için kaleme alınmıştır. Eserde ileride anne olacak kızlara, babalarının, atalarının neler yaptıkları anlatılıp, sorular ile birlikte zihinlerinde bir tarih bilinci yaratılmaya çalışılmıştır. Gerçekten de devletin kadın eğitimindeki temel çıkış noktası, vatansever, milliyetçi bireyler yetiştirmektir. Bunu gerçekleştirecek olanlar da annelerdir. Bu nedenle kızlar daha çocukluklarından itibaren tarihlerini öğrenerek ülkelerinin dostlarını, düşmanlarını tanıyıp, ona uygun çözümlemelere ulaşabilmelidirler. Burada gözden kaçırılmaması gereken husus kadının annelik görevi ile tanımlanması realitesidir. Annelik görevini üstlenen kadın, *Ali Seydi Bey*'in fikirlerinde o görevin pek dışına çıkmamalı, ülke üretimine katkılarda bulunacak bazı işleri yapmalı; ama asla konumunu unutup, üstesinden gelemeyeceği uğraşılara kalkışmamalıydı. Teknik açıdan kitaptaki fotoğraflar ve harita da değerlendirilmelidir. Kullanılan iki fotoğraf, bilginin fotoğraf tekniğinden yararlanılıp, görselleştirilerek verilmeye çalışılması nedeniyle önemlidir. “Esir Vatan” alt başlığı altında verilen harita ise o dönemde Balkan Savaşları’nın zihinlerinde yarattığı karmaşayı örneklendirmektedir. Çünkü çalışmanın ilk kısmı Balkan Savaşları ile ilgili değilken Balkanlarda kaybedilen toprakların harita olarak kullanılması zihinlerde bir şeylerin canlı tutulmaya çalışıldığına işaret etmektedir.

Sonuç itibariyle pragmatik kaygılarla yazılmış bir çalışma olmasına rağmen *Kızlara Mahsûs Târih-i Osmânî*, kendi döneminin koşulları içinde ilköğretim tarih öğretimi hakkında belli bir fikre ulaşmamızı sağlayarak bizlere kadın eğitimindeki erkek merkezli devlet bakış açısının niteliğini açıkça yansıtmaktadır.

Kaynakça**Arşiv Belgeleri:**

- B.O.A. BEO. 192/14340, 15 L 1310/ 2 7 1893.
 B.O.A. DH.İ.UM.EK.,47/131. 11 L 1336/20 07 1918.
 B.O.A. DH.SAİDd, 45/1, 29 Z 1286 / 24 3 1870.
 B.O.A. HH.SAİD.MEM.,12/10, 29 Z 1286/ 24 3 1870.
 B.O.A. İ.,DH.,1516/1333/Z-13, 05 Z 1333/ 14 10 1915.
 B.O.A. İ.,DUİT.,42/76, 15 S 1336/ 30 11 1917.
 B.O.A. İ.TAL., 275/1319/Z-176, 17 Z 1319/ 27 3 1902
 B.O.A. MF.MKT. 1220/9, 26 Z 1334/24 10 1916.

Kitap ve Makaleler:

- AKYÜZ, Yahya, “Anaokullarının Türkiye’de Kuruluş ve Gelişim Tarihçesi”, *Milli Eğitim*, Sayı 132, Ankara 1996.
 AKYÜZ, Yahya, “Osmanlı Son Döneminde Kızların Eğitimi ve Öğretmen Faika Ünlüer’in Yetiştirilmesi ve Meslek Hayatı”, *Milli Eğitim*, Sayı 143, Ankara 1999.
 AKYÜZ, Yahya, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Kadınların Okul Yöneticiliği”, *Tarih ve Toplum*, Sayı 207, Mart 2001.
 AKYÜZ, Yahya, “Türkiye’de Çağdaş Anlamda Öğretmenlik Mesleğinin Doğuşu”, *Türkler*, Cilt 15, Yeni Türkiye Yay., İstanbul 2001.
 AKYÜZ, Yahya, “Osmanlıda Kadın Öğretmenli Sıbyan Mektepleri (Amerikan ve Fransız Eğitim Tarihinden Benzeri Örnekler)”, *OTAM*, Sayı 15, Ankara 2004.
 AKYÜZ, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi*, Pegem Akademi Yay., Ankara 2010.
 Ali Seydi, *Kızlara Mahsus Târîh-i Osmânî*, Şirket-i Mürettebiye Matbaası, İstanbul 1333.
 BASKIN, Bahar, “II. Meşrutiyet’te Kadın Eğitime Yönelik Bir Girişim: İnas Darülfünunu”, *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Sayı 30, İstanbul Mart 2008.
 BAYRİ, Mehmet Halit, “Türk Tarih Encümeni”, *Türk Dünyası Dergisi*, Cilt 3, Sayı 30–31, 1952.
 BERKTAY, Fatmagül, “Doğu ile Batı’nın Birleştiği Yer: Kadın İmgesinin Kurgulanışı”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Modernleşme ve Batıcılık*, Cilt 3, İletişim Yay., İstanbul, 2002.
 COLLINGWOOD, R.G., *Tarih Tasarımı*, Gündoğan Yayınları, Ankara 1996.
 ÇAKIR, Serpil, *Osmanlı Kadın Hareketi*, Metis Yay., İstanbul 1996.

- ERGİN, Osman, *İstanbul Mektepleri ve İlim, Terbiye ve San'at Müesseseleri Dolayısıyla Türkiye Maarif Tarihi*, Cilt 1–2, Eser Kültür, İstanbul 1977.
- GÜVEN, İsmail, “Ahmet Rıza’nın Kadın Eğitime İlişkin Görüşleri”, *A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt 31, Sayı 1, Ankara 1998.
- GÜVEN, İsmail, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Kadın Eğitimi Düşüncesinin Gelişimi”, *A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt 34, Sayı 1–2, Ankara 2001.
- GÜVEN, İsmail, *Türk Eğitim Tarihi*, Naturel Yay., Ankara 2010.
- GÜZEL, Şehmus “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Toplumsal Değişim ve Kadın”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 3–4, İletişim Yay., İstanbul, 1985.
- HAVİLAND, William A., *Kültürel Antropoloji*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2002.
- Hüseyin Hıfzı, *Hülâsâ-i Târih-i Osmânî*, Şirket-i Mürettebiye Matbaası, İstanbul, 1322.
- İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, Cilt 3.
- İstanbul Kız Muallim Mektebi 1933-Dârülmuallimât 1870*, İstanbul Kız Muallim Mektebi Yay., İstanbul 1933.
- KOCAMANOĞLU, Emine, “Eğitim Hakkındaki Görüşleri ve Ayşe Sıdika Hanım”, *Tarih ve Toplum*, Sayı 189, 1999.
- KOÇER, Hasan Ali, *Eğitim Sorunlarımız Üzerine İncelemeler ve Düşünceler*, Türk Eğitim Tarihi Araştırmaları No: 3, Şafak Matbaası, Ankara, 1975.
- KURNAZ, Şefika, *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını*, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., Ankara, 1991.
- Mahmut Cevat, *Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcrası*, İstanbul, 1338.
- Mücellitlioğlu Ali Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler(1860–1949)*, Örnek Matbaası, Ankara, 1954.
- OKTAY, Ayla ve Öztürk, Cemil, *Türkiye’de Kızların Eğitimi*, Eğitimde Nitelik Geliştirme, İstanbul 1991.
- ÖZTÜRK, Cemil, *Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası*, TTK, Ankara 1996.
- SAKAOĞLU, Necdet, *Osmanlı Eğitim Tarihi*, İletişim Yay., İstanbul 1993.
- SOMEL, Selçuk Akşin, “Osmanlı Modernleşme Döneminde Kız Eğitimi”, *Kebikeç*, Sayı 10, 2000.
- ŞANAL, Mustafa, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Kız Öğretmen Okulunda Görev Yapan Kadın İdareci ve Öğretmenler İle Okuttukları Dersler”, *Belleken*, Cilt LXVIII, Sayı 253, Ankara 2004.
- TEKELİ, İlhan ve İlkin, Selim, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşum ve Dönüşümü*, TTK, Ankara 1999.

- TEKELİ, İlhan “Türkiye’de Siyasal Düşüncemizin Gelişimi Konusunda Bir Üst Anlatı”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Modernleşme ve Batıcılık*, Cilt 3, İletişim Yay., İstanbul 2002.
- TEMELKURAN, Tefvîk, “Türkiye’de Açılan İlk Kız Öğretmen Okulu”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı 36, 1970.
- TURAL, Erkan, *Son Dönem Osmanlı Bürokrasisi: II. Meşrutiyet Dönemi’nde Bürokratlar, İttihatçılar ve Parlamenterler*, TODAİE, Ankara 2009.
- UZUN, Mustafa, “Ali Seydi Bey”, *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1989.